

Ю.В. Давидюк, к.е.н., доц.

І.В. Жалінська, к.е.н., доц.

Житомирський державний технологічний університет

А.Марчева, д-р, доц.

Економічна академія ім. Д.А. Ценова (Республіка Болгарія)

ВПЛИВ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ З ВИРОБНИЦТВА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ В УМОВАХ КРИЗИ

Мета дослідження – проаналізувати діяльність підприємств молочної промисловості в Житомирській області, зокрема, способи адаптації до впливу основних кризових факторів та визначення перспектив розвитку галузі.

Розглядається вплив факторів макросередовища на діяльність підприємств з виробництва молочних продуктів за період 2005–2015 рр. Результати дослідження дозволили виявити основні зміни в діяльності підприємств молочної промисловості під впливом цих факторів. Було проведено ретроспективний статистичний аналіз показників фінансово-господарської діяльності підприємств молочної промисловості в Житомирській області.

Ідентифіковано основні чинники, які стримували розвиток підприємств з виробництва молочних продуктів в Україні, зокрема, кризові явища, викликані відсутністю ефективної ринкової економічної системи; відставання кормової бази від потреб тваринництва; відсутність дієвих економічних відносин між постачальниками сировини та переробних підприємств; висока собівартість молока, що постачається домашніми господарствами і низька якість молока тощо.

Результати аналізу діяльності підприємств з виробництва молочних продуктів в Житомирській області дозволили виявити досить істотні зміни в ключових показниках економічної діяльності. Так, найбільшого впливу підприємства зазнали в 2006 і 2009 роках, що підтверджується значним падінням індексу промислового виробництва. Проте, значення показників рентабельності зросли. Значні зміни спостерігалися в асортименті товарів.

У результаті проведених досліджень були визначені перспективи розвитку галузі. У майбутньому зусилля провідних підприємств з виробництва молочних продуктів будуть зосереджені на подальшому розвитку асортименту і брендів, адаптації до європейської практики управління.

Ключові слова: *переробна промисловість; макросередовище; трансформаційні процеси; криза; виробництво молочних продуктів; коефіцієнт локалізації; стандартизація.*

Постановка проблеми. В структурі промисловості України найбільшу частку займає переробна промисловість, в якій суттєво переважає виробництво молока та молочних продуктів. Протягом останнього десятиріччя саме цей вид економічної діяльності зазнав суттєвих змін, які є наслідком того, що економіка України знаходиться в перманентному стані постійних трансформаційних перетворень, що викликані різними за своєю природою об'єктивними причинами. В основі кризових явищ закладено суттєве загострення протиріч. І якщо на початку становлення ринкової економіки основні протиріччя породжувалися через «зіткнення» адміністративно-планової економіки та необхідністю дерегуляції, то наразі з'являються нові фактори, які все більше пов'язані з інтеграцією України у світовий економічний простір.

За етапами розвитку процесу виробництва молока і молочних продуктів можна простежити трансформацію вітчизняної промисловості. Водночас можна спостерігати суттєві відмінності в регіонах України, кожен з яких володіє вираженою специфікою. Тому розгляд трансформаційних процесів у виробництві молока та молочних продуктів на регіональному рівні є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняні науковці приділяють багато уваги дослідженням проблем економіки, які пов'язані з виробництвом молока та молочних продуктів. Так можна зазначити праці, які стосуються впровадження міжнародних стандартів якості, гармонізації вітчизняних стандартів з міжнародними та європейськими вимогами. Зокрема роботи Д.Крисанова, Г.Гуменюк, Ю.Сливи, Л.Чернелєвського, Н.Кудренко присвячені вивченню перелічених аспектів [3, 8, 18]. Також наукова спільнота активно обговорює

проблеми та напрями реформування підприємств молочної галузі України. Серед останніх праць можемо виділити дослідження В.Ємцева, І.Ємцевої, Т.Керанчук, С.Ніколаєнко [6, 7, 10]. Протягом останніх років проводяться ґрунтовні аналітичні огляди, пов'язані з ринком молока та молочних продуктів в Україні [13, 14]. Проте дослідження тенденцій розвитку підприємств з виробництва молока та молочних продуктів в регіональному розрізі та реакції підприємств на поточні виклики, спричинені дією факторів макросередовища залишаються недостатньо вивченими.

Метою статті є аналіз діяльності підприємств з виробництва молока і молочних продуктів у Житомирській області, зокрема способи їх адаптації до основних кризових факторів, та окреслення перспектив розвитку галузі.

Викладення основного матеріалу дослідження. В Україні молокопереробна галузь має високий потенціал, який недостатньо використовується на сьогоднішній день. Згідно з Меморандумом з економічного розвитку України, 7 місце в оцінці можливостей стратегічного значення займає саме виробництво молочних продуктів [16].

Відповідно до специфіки, саме молокопереробна галузь (її стан, динаміка функціонування) знаходиться під суттєвим впливом факторів зовнішнього середовища, а особливо макросередовища, яке формується на рівні окремої країни і пов'язано зі зміною політики як внутрішньої, так і зовнішньої, законодавства, економічної ситуації тощо [4]. Прослідкуємо особливості впливу факторів макросередовища на діяльність підприємств з виробництва молочних продуктів за допомогою таблиці (табл. 1).

Таблиця 1

*Домінуючі фактори впливу макросередовища
на розвиток молокопереробних підприємств України у 2005–2015 рр.*

Рік	Домінуючий фактор макросередовища	Результат впливу
1	2	3
2005	Економічне середовище Нормативно-правове середовище	Економічне зростання молокопереробних підприємств. Поява та ефективне функціонування підприємств-лідерів з потужною виробничою інфраструктурою, власними роздрібними мережами, стабільними обсягами виробництва та збуту. Створені правові передумови для забезпечення безпечності та якості харчових продуктів, що виробляються, знаходяться в обігу, імпортуються, експортуються. Закладені організаційно-правові основи забезпечення безпечності та якості молока і молочних продуктів для здоров'я та життя населення і довілля під час їх виробництва, транспортування, переробки, зберігання і реалізації, ввезення на митну територію та вивезення з митної території
2006	Зовнішньоекономічне середовище	Зменшення обсягів експорту молочної продукції, зокрема твердих сирів, до Росії
2007	Економічне середовище Нормативно-правове середовище Міжнародне середовище	Пошук вітчизняними товаровиробниками нових ринків збуту молочної продукції, переважно зовнішніх. Впровадження стандарту ДСТУ ISO 22000:2007 «Система управління безпечністю харчових продуктів», який регламентує вимоги до якості та безпечності продукції харчової промисловості на кожному етапі харчового ланцюга. Вступ України до СОТ
2008	Економічне середовище Міжнародне середовище	Скорочення обсягів виробництва молочної продукції внаслідок зростання обсягів імпорту. Активне створення на місцевих рівнях міні-цехів з виробництва різних молокопродуктів. Зміна структури асортименту молочної продукції на користь традиційної. Зміна макроекономічних показників країни в результатів світової фінансово-економічної кризи
2009	Економічне середовище	Зберігаються тенденції зі скорочення виробництва молочних продуктів за всіма позиціями
2010	Економічне середовище	Подорожчання молочної сировини. Зростання цін на молочну продукцію. Зниження обсягів споживання молочних продуктів. Скорочення обсягів виробництва. Зменшення кількості молокопереробних підприємств

Закінчення табл. 1

1	2	3
2011	Нормативно-правове середовище	Дія прийнятих стандартів призвела до підвищення якості молочної сировини. Збільшення випуску молоковмісних продуктів у наслідок зміни механізму дотацій та дії Закону України «Про молоко й молочні продукти»
2012-2013	Зовнішньоекономічне середовище	«Сирна війна» із Росією. Кризові явища як у домогосподарств, так і у молокопереробних підприємств
2014	Економічне середовище Міжнародне середовище	Зростання попиту на молочну продукцію на зовнішніх ринках збуту. Стабілізація фінансово-економічного стану провідних підприємств галузі
2015	Зовнішньоекономічне середовище Економічне середовище	Втрата традиційних ринків збуту. Скорочення поголів'я корів та виробництва молока. Зменшення обсягів продажу молокопродуктів. Збитковість молочного скотарства як результат кризових явищ в економіці

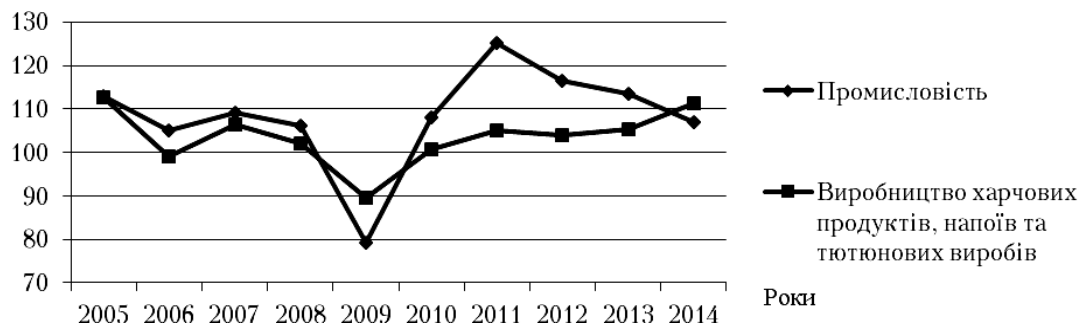
Джерело: [4]

Крім окреслених, специфічним фактором впливу на стан молокопереробної галузі, який діяв на постійній основі, є природно-кліматичне середовище, що й обумовлює сезонний характер виробництва і переробки молока, наявність або відсутність кормової бази для поголів'я скота. В результаті дії цього фактора відбувалися коливання закупівельних цін на молочну сировину, що й спричиняли істотні економічні втрати аграріїв [4].

Тенденції функціонування та розвитку підприємств з виробництва молока та молочних продуктів ілюструють зміни у вітчизняній промисловості та дають змогу окреслити виклики, з яким стикаються виробники у теперішній час. Так, зміни спочатку стосувалися переходу на ринкові умови господарювання, коли найбільший вплив здійснювали фактори зміни законодавства, організаційно-правових форм господарювання, внутрішньогосподарських механізмів функціонування підприємств тощо. Надалі відбулися і наразі продовжуються зміни, пов'язані з усе більшою інтеграцією України у світовий економічний простір. Серед найважливіших можемо виокремити такі: приєднання до світової практики у галузі стандартизації та сертифікації, необхідність вивчення потреб споживачів на зовнішніх ринках, які, як правило, відрізняються від вітчизняного, що викликає зміни у виробничих та логістичних ланцюжках на підприємствах, та інші. Це спричиняє зміни в обсягах господарювання, структурі асортименту, господарських механізмах та структурі управління підприємствами. Найбільш яскраво, на нашу думку, трансформаційні процеси можна прослідкувати на прикладі виробництва молока і молочних продуктів у країні, що мали місце у період з 2005 до 2014 рр. на рівні Житомирської області.

Відповідно до КВЕД група 10.5 «Виробництво молочних продуктів» входить до розділу 10 «Виробництво харчових продуктів» (секція С видів економічної діяльності «Переробна промисловість») та містить класи 10.51 «Перероблення молока, виробництво масла та сиру» й 10.52 «Виробництво морозива». Зауважимо, що офіційна статистика вимикає виробництво молочних продуктів в одну групу «Виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів», де враховуються дані всього розділу 10, а також виробництво напоїв (розділ 11) і виробництво тютюнових виробів (розділ 12) [11].

На рисунку 1 відображено індекс промислової продукції в цілому та за виробництвом харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Житомирській області за період 2005–2014 рр.

Джерело: побудовано авторами за [15]

Рис. 1. Динаміка індексу промислової продукції в Житомирській області за 2005–2014 рр.

Динаміка індексу промисловості характеризується доволі значним падінням у 2009 р. та суттєвим підйомом у 2010–2011 рр. з подальшим поступовим зменшенням, хоча величина індексу після 2010 р. була більше за 100. Натомість динаміка виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів має більш плавні зміни. Перше суттєве падіння індексу відбулося у 2006 р. (значення індексу – 99,2), далі – у 2009 р. як і в цілому у промисловості, хоча і не так значно (значення індексу – 89,7). Надалі спостерігається поступове збільшення індексу і в 2014 р. індекс виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів перевищив індекс промисловості і досяг значення 111,3.

Далі прослідкуємо зміни основних показників діяльності підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів (табл. 2).

Кількість підприємств в досліджуваній галузі має тенденцію до зменшення. Так, у 2010 р. нараховувалося 152 підприємства, натомість у 2014 р. – 123. Аналогічну динаміку має показник кількості зайнятих працівників. При цьому варто зазначити, що фінансовий стан підприємств покращується. Так, зростають обсяги реалізованої продукції, у 2012–2013 р. діяльність підприємств стає прибутковою, протягом досліджуваного періоду питома вага збиткових підприємств зменшилася з 52,4 до 39,8 %. Відповідно збільшується рентабельність операційної та усієї діяльності.

Таблиця 2

Основні показники діяльності підприємств з виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Житомирській області

Показник	Рік				2013 р. до 2010 р., %, +/-
	2010	2011	2012	2013	
Кількість підприємств, од.	152	140	115	123	80,9
Кількість зайнятих працівників, чол.	13613	11594	10987	10934	80,3
Обсяги реалізованої продукції, млн. грн.	3786,0	3466,0	4074,4	4703,5	124,2
Чистий прибуток (збиток), тис. грн.	-34597,9	-83247,1	20971,9	74403,7	–
Питома вага збиткових підприємств, %	52,4	45,9	42,5	39,8	-12,6
Рентабельність операційної діяльності, %	2,7	1,9	5,0	6,4	3,7
Рентабельність усієї діяльності, %	-0,8	-2,1	0,5	1,6	2,4

Джерело: сформовано авторами за [5, 17]

На сьогодні в Житомирській області функціонує 40 підприємств з перероблення молока і виробництва сиру та 3 підприємства з виробництва морозива. Провідними серед них є ПАТ «Житомирський маслозавод», ТОВ «Молочник», ТОВ «Андрушівський маслосир завод», ПАТ «Житомирмолоко», ПАТ «Овруцький молочноконсервний комбінат», ТОВ «Галіївський маслозавод», ДП «Ружин-молоко», ДП «Молочний завод», ТзОВ Молочна фабрика «Рейнфорд». Найбільше підприємств розташовано в м. Житомир, Андрушівському, Радомишльському та Ємільчинському районах [2].

Визначити рівень розвитку певної галузі в регіоні можна за допомогою показника локалізації, який розраховується як співвідношення питої ваги певної галузі в загальному виробництві області й такого ж співвідношення у межах країни. Виходячи з наявних статистичних даних, в таблиці 3 наведено розрахунок коефіцієнта локалізації за обсягом реалізованої промислової продукції щодо виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Житомирській області.

Як свідчать розраховані дані, питома вага досліджуваної галузі в народному господарстві Житомирської області є доволі значною, хоча її питома вага за останні роки суттєво зменшилася. За весь досліджуваний період показник питої ваги галузі зменшився на 0,15 п.с.: з 0,44 у 2005 р. до 0,29 у 2014 р. Особливо різко значення показника знизилось у 2010–2011 рр., надалі його значення поступово збільшувалося. Показовим є той факт, що в цілому в Україні величина питої ваги галузі збільшилася – на 0,05 п.с. Таким чином, за досліджуваний період коефіцієнт локалізації галузі в Житомирській області поступово зменшувався. Найбільшого значення показник мав у 2006 р. – 2,84, найменшого – 1,39 у 2014 р. Різке зменшення показника припадає на період 2009–2011 рр.

Таблиця 3

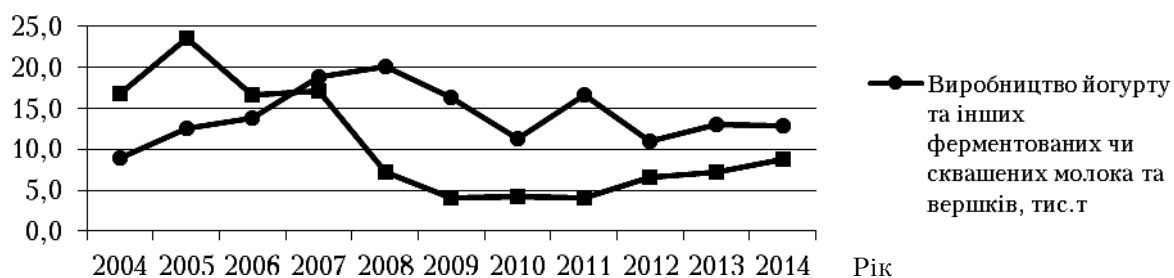
Коефіцієнт локалізації виробництва харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів в Житомирській області (за обсягом реалізованої промислової продукції)

Показник	Рік								2014 р. до 2005 р., +/-
	2005	2006	2009	2010	2011	2012	2013	2014	
Питома вага галузі – в Житомирській області	0,44	0,40	0,37	0,30	0,23	0,28	0,28	0,29	-0,15
– в Україні	0,16	0,14	0,18	0,18	0,16	0,18	0,19	0,21	0,05
К _{лок} галузі	2,69	2,84	2,03	1,71	1,40	1,61	1,49	1,39	-1,3

Джерело: розраховано авторами за [1]

Також було розраховано коефіцієнт локалізації галузі за кількістю найманих працівників за період 2010–2013 рр., значення яких в цілому підтверджують виявлену тенденцію зменшення питомої ваги галузі. Так, у 2010 р. коефіцієнт локалізації за кількістю найманих працівників дорівнював 1,54, в 2011 р. – 1,31, в 2012 р. – 1,32, в 2013 р. – 1,34. Варто зауважити, що такі зміни відбулися за рахунок зменшення питомої ваги галузі у Житомирській області, в той час як по Україні питома вага галузі залишається незмінною.

Структуру асортименту молокопереробних підприємств наведемо в розрізі основних асортиментних груп: молоко рідке оброблене, йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, сири жирні. Динаміка показників за останніми двома асортиментними позиціями відображена на рисунку 2.

Джерело: побудовано авторами за [1]

Рис. 2. Динаміка показників виробництва йогурту та інших ферментованих чи сквашених молока та вершків й сиру жирного в Житомирській області за 2004–2014 рр.

Вочевидь спостерігається зменшення виробництва сиру жирного: величина показника у 2014 р. майже вдвічі менше за показник 2004. Особливо різкий спад спостерігається в 2008 р. та продовжується протягом 2009–2011 рр., коли обсяг щорічного виробництва сягав 4,1–4,2 тис. т. З 2012 р. обсяги виробництва почали поступово зростати – з 6,6 тис. т до 8,8 тис. т у 2014 р. Натомість виробництво йогурту та інших ферментованих чи сквашених молока та вершків до 2008 р. мало тенденцію до зростання, а з 2009 р. почало зменшуватися та сягнуло у 2014 р. величини в 12,9 тис. т.

Варто зазначити, що динаміка виробництва молока рідкого обробленого відрізняється різким збільшенням: у 2010 р. – 13,0 тис. т, а вже у 2011 р. – 114,6 тис. т. До 2010 р. обсяги виробництва поступово нарощувалися, надалі після 2011 р. обсяги також збільшувалися.

Оскільки перелік асортиментних позицій дещо змінився, наприклад, було введено позицію «продукти молоковісні», основну увагу було зосереджено на певних сталих незмінних позиціях. Зазначимо, що поняття «молоковмісний продукт» вводиться для всіх продуктів, в яких застосовуються штучні заміники молока або його компонентів (зокрема, жирів, лактози), незалежно від дозування. Виробництво проаналізовано з 2011 р., оскільки відбулася зміна номенклатурних позицій у виробництві молочної продукції, тому порівняння за більший період вважаємо некоректним (табл. 4).

Таблиця 4
Виробництво промислової продукції за видами діяльності у Житомирській області

Номенклатурні позиції	Рік				2014 р. до 2011 р., %
	2011	2012	2013	2014	
Молоко оброблене рідке, т	114580	130216	150562	207806	181,4
Масло вершкове, т	6308	6476	6355	7588	120,3
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; враховуючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир), т	...	399	1227	770	в 2,3 р.
Сири жирні, т	4124	6644	7265	8761	в 2,1 р.
Йогурт та інші ферментовані чи сквашені молоко та вершки, т	16592	11048	13073	12991	78,3
Спреди та суміші жирові, т	11499	7889	8030	10173	88,5
Продукти молоковісні, інші, т	7111	6747	8196	8983	126,3

Джерело: сформовано авторами за [15]

Наведені дані ілюструють збільшення обсягів виробництва майже за всіма номенклатурними позиціями, окрім йогуртів та інших ферментованих чи сквашених молока та вершків, а також спредів та сумішей жирових. Значний темп зростання зафіксовано за позицією молока обробленого рідкого, обсяг виробництва якого збільшився на 81,4 % за чотири роки, причому збільшення відбувалося поступово протягом всього періоду. Найбільше зростання відбулося за позиціями сиру свіжого неферментованого та сирами жирними (у 2,3 та 2,1 раза). Також відбулося збільшення обсягів виробництва за позицією продуктів молоковісних, хоча доволі незначне – на 26,3 %.

Результати вивчення фахової літератури з проблем розвитку виробництва молока та молочних продуктів та власних досліджень щодо стану галузі в Житомирській області дають змогу виділити певні взаємопов'язані проблеми та виклики, які існують в галузі. На нашу думку, це по-перше, необхідність пошуку нових ринків збуту, по-друге, зміни в асортиментній політиці, по-третє, важливість гармонізації національних стандартів відповідно до міжнародних та світових систем якості на підприємствах.

На думку багатьох експертів [6, 13], суттєвою проблемою вітчизняних виробників є пошук нових ринків збуту для молочної продукції. Вважаємо, що основними причинами такої необхідності є: втрата традиційного ринку збуту Росії та суттєве падіння купівельної спроможності населення всередині країни, хоча важливо підкреслити, що наразі вітчизняний ринок молочної продукції далекий від насичення і в перспективі може вирости в три рази. Найбільш перспективними ринками наразі визнаються ринки країн ЄС, Молдова, Казахстан, Азербайджан, Грузія. Експерти серед майбутніх географічних ринків збуту вказують також країни Африки [13]. В довгостроковій та середньостроковій перспективах ринок ЄС є досить привабливим та значним за обсягами.

Вочевидь зміна ринків збуту спричиняє низку наслідків, в першу чергу, зміну асортиментної політики. Неможливість збуту сирів жирних в попередніх обсягах переорієнтовує виробників на інші асортименти позиції, такі як масло вершкове, згущене молоко, сухе молоко [13]. Це підтверджує і проведене нами дослідження. Суттєві виклики є перед вітчизняними виробниками і у зв'язку з виходом на ринки країн ЄС. Попри гучні заяви робота в цьому напрямі лише почалася. Основні проблеми пов'язують з низькою якістю молочної сировини в Україні, що доволі широко висвітлено у фаховій літературі (наприклад, [7]), та необхідність відповідності вітчизняної продукції вимогам нормативних документів ЄС. Проте варто наголосити ще на одній особливості. Вихід на ринки ЄС вимагає адаптації українських виробників до вимог високо конкурентного середовища європейського ринку. Окрім зазначених проблем, це вимагає зміни в асортименті підприємств. Так, доведеться реагувати на смаки європейців, які можуть суттєво різнитися від смаків вітчизняного споживача. Наприклад, в Європі розповсюджений тренд на органічну продукцію, вимоги до виробництва якої є дуже високими, що, у свою чергу, впливатиме на методи просування, побудову збутових мереж підприємств тощо.

Окремим суттєвим викликом є проведення сертифікації вітчизняної продукції відповідно до європейських вимог. Ця проблема існує як на національному рівні – необхідність гармонізації вітчизняних нормативних документів з європейськими, так і на рівні підприємств – безпосереднє впровадження систем якості. Безумовно, це матиме суттєві позитивні наслідки для вітчизняних підприємств, в т. ч. усунення технічних бар'єрів у міжнародній торгівлі, підвищення конкурентоспроможності окремих підприємств. Варто підкреслити, що на цьому шляху Україною зроблено вже досить багато, про що зазначається в ряді досліджень [3, 8, 18].

Останні зміни стосуються остаточного скасування дії 12 776 ГОСТів, які залишаться частково дійсними на перехідний період до 2018 р. Підприємства за бажанням зможуть застосовувати їх добровільно. Загалом реформа системи технічного регулювання передбачає перехід від системи обов'язкових держстандартів до європейської моделі технічного регулювання, заснованої на застосуванні технічних регламентів, які містять всі необхідні вимоги до безпеки продукції та не висувають вимог щодо конструкції й дизайну виробів, а також добровільному використанні стандартів [9].

Окрім того, з січня 2015 р. набув чинності Закон України «Про стандартизацію», згідно з якими починає функціонувати Національний орган стандартизації (Державне підприємство «Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості»), до повноважень якого належать організація і координація діяльності в галузі стандартизації, представлення інтересів України в міжнародних і регіональних організаціях зі стандартизації, затвердження програми робіт із стандартизації, прийняття та скасування національних стандартів тощо. Також Законом передбачається введення двох рівнів стандартизації залежно від суб'єкта стандартизації, який приймає стандарти: національні стандарти, прийняті національним органом стандартизації та стандарти, технічні умови, прийняті підприємствами. Законом скасовується галузева стандартизація, а центральні органи виконавчої влади мають право перевіряти, переглядати свої галузеві стандарти з метою переведення їх на національний рівень [12].

До основних міжнародних стандартів у харчовій промисловості належать такі системи якості як ISO, HACCP (Система аналізу небезпечних чинників і критичних точок керування) та GMP (стандарти доброї виробничої практики). Для підприємств впровадження систем якості є доволі затратним та трудомістким процесом, що можуть собі дозволити великі виробники, або об'єднання підприємств.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз стану молокопереробної галузі в Житомирській області надав змогу виявити доволі суттєві зміни в основних показниках фінансово-господарської діяльності, які були спричинені низкою кризових факторів. Так, найбільш гостро галузь реагувала у 2006 та 2009 рр., коли спостерігалось суттєве падіння індексів промислової продукції. Зменшення кількості підприємств галузі супроводжувалося відповідним зменшенням кількості зайнятих працівників. Проте прибутковість підприємств почала зростати. Суттєві зміни спостерігаються і в асортименті продукції. Так, з 2011 р. різко зросло виробництво молока рідкого обробленого до 114,6 тис. т і надалі зростало. У 2008–2009 рр. відбулося падіння обсягів реалізації сирів жирних, хоча останніми роками розвинулася тенденція до збільшення під дією ситуації на внутрішньому ринку.

Результати дослідження дозволили виявити проблемні моменти, які обумовлюють існуючу ситуацію та стримують розвиток підприємств з виробництва молочних продуктів як в Україні в цілому, так і в Житомирській області зокрема: кризові явища, які визначені та/або є наслідком відсутності дієвої ринково орієнтованої системи господарювання, яка б відповідала специфіці діяльності молокопереробних підприємств; відставання кормової бази від потреб тваринництва; недосконалість економічних зв'язків між виробниками молока і переробниками молочної сировини; висока собівартість збору молока та низька якість продукції у господарствах населення; неврегульованість системи ціноутворення; недосконалість фіскальної політики; недосконалість чинного законодавства; відсутність ефективних цільових програм розвитку і підтримки галузей, орієнтованих на зовнішні ринки.

Як результат адаптації підприємств з виробництва молочних продуктів до кризових умов, сформувалися такі явища: 1) суттєві зміни в операційних процесах; 2) укорочення життєвого циклу продукції та розширення асортименту; 3) ускладнення технології виробництва; 4) нові

підходи щодо виробничого планування, розміщення виробничих підрозділів та обладнання; 5) поява операційних систем, що здатні діяти в умовах зменшення обсягів виробництва продукції тощо.

Щодо перспектив розвитку галузі, то можна прогнозувати подальше скорочення кількості виробників молочної продукції. Зусилля провідних підприємств з виробництва молочних продуктів будуть і далі зосереджені на подальшому розвитку асортименту і торгових марок, поширення європейської практики господарювання.

Майбутні дослідження стосуватимуться аспектів маркетингової діяльності підприємств з виробництва молочних продуктів, які орієнтуються на зовнішні ринки збуту.

Список використаної літератури:

1. «Регіони України» 2015 : статистичний збірник. Ч. II / за ред. *І.М. Жук*. – 681 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Бізнес-Гід [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business-guide.com.ua/enterprises?o=171&v=131>.
3. *Гуменюк Г.Д.* Стандарти на харчові продукти та їх гармонізація з міжнародними і європейськими вимогами / *Г.Д. Гуменюк, Ю.В. Слива* // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 1. – С. 15–21.
4. *Давидюк Ю.В.* Ретроспективний аналіз впливу факторів макросередовища на діяльність молокопереробних підприємств / *Ю.В. Давидюк* // Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту / Серія : Економічні науки. – 2016. – № 16.
5. Діяльність суб'єктів господарювання Житомирщини 2013 : статистичний збірник / за ред. *Т.М. Бульчак*. – 2014. – 208 с.
6. *Ємцев В.І.* Напрями реформування молочного під комплексу АПК України в умовах його адаптації до вимог конкурентоформуючого середовища ринку ЄС / *В.І. Ємцев, І.В. Ємцева* // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 3. – С. 72–82.
7. *Керанчук Т.Л.* Актуальні проблеми підприємств молочної галузі України / *Т.Л. Керанчук* // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 6. – С. 48–53.
8. *Крисанов Д.* Системи технічного регулювання Європейського Союзу, України та Митного Союзу для агропродовольчої сфери: напрями їх зближення, можливості звуження невідповідності та зменшення асиметричності / *Д.Крисанов* // Економіст. – 2014. – № 2. – С. 4–10.
9. Минэкономразвития освободило бизнес от советских ГОСТов / Юрлига. Правовое информационное поле для бизнеса и юристов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2015/12/16/138765.htm>.
10. *Ніколаєнко С.М.* Теоретичні аспекти і передумови створення кластеру молочної промисловості / *С.М. Ніколаєнко* // Наукові праці НУХТ. – 2015. – Т. 21, № 2. – С. 62–69.
11. Перелік кодів економічної діяльності за національним класифікатором [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/pereliki-128651.html>.
12. Про стандартизацію : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>.
13. Рынок молока и молокопродуктов Украины / Инвестиционный портал InVenture [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://inventure.com.ua/analytics/investments/rynok_moloka_i_molokoproductov_ukrainy.
14. Рынок молока. Информационно-аналитический бюллетень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://infagro.com.ua/informatsionno-analiticheskiy-byulleten-ryinok-moloka/>.
15. Статистичний щорічник Житомирської області за 2014 рік / за ред. *А.Г. Пащинської*. – Головне управління статистики в Житомирській області, 2015. – 466 с.
16. Стратегічний вибір щодо прискорення та підтримки зростання в Україні. Меморандум з економічного розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://web.worldbank.org>.

17. Фінансово-господарський стан підприємницьких структур Житомирщини (2010–2013 роки) : статистичний збірник / за ред. Т.М. Бульчак. – 2014. – 184 с.
18. Чернелевський Л.М. Особливості і перспективи впровадження міжнародних стандартів якості на підприємствах переробної промисловості / Л.М. Чернелевський, Н.В. Кудренко // Наукові праці НУХТ. – 2014. – Т. 20, № 4. – С. 30–37.

References:

1. Zhuk, I.M. (Ed.), *Regiony Ukrainy 2015*, Vol. 2, 681 p., available at: www.ukrstat.gov.ua/
2. Biznes-Gid, available at: <http://business-guide.com.ua/enterprises?o=171&v=131>
3. Gumenjuk, G.D. and Slyva, Ju.V. (2015), “Standarty na harchovi produkty ta i'h garmonizacija z mizhnarodnyimi i jevropejs'kymy vymogamy”, *Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij*, Vol. 21, No. 1, pp. 15–21.
4. Davydjuk, Ju.V. (2016), “Retrospektyvnyj analiz vplyvu faktoriv makrosередovys'ha na dij'al'nist' molokopererobnyh pidpryjemstv”, *Naukovyj visnyk Hersons'kogo derzhavnogo universytetu*, No. 16.
5. Bul'chak, T.M. (Ed.) (2014), *Dij'al'nist' sub'ektiv gospodarjuvannja Zhytomyrshhyny 2013*, 208 p.
6. Jemcev, V.I. and Jemceva, I.V. (2015), “Napryamy reformuvannja molochного pid kompleksu APK Ukrainy v umovah jogo adaptacii' do vymogo konkurento formujuchoго середovys'ha rynku JeS”, *Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij*, Vol. 21, No. 3, pp. 72–82.
7. Keranchuk, T.L. (2015), “Aktual'ni problemy pidpryjemstv molochnoi' galuzi Ukrainy”, *Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij*, Vol. 12, No. 6, pp. 48–53.
8. Krysanov, D. (2014), “Systemy tehničnogo reguljuvannja Jevropejs'kogo Sojuzu, Ukrainy ta Mytnogo Sojuzu dlja agroprodovol'choi' sfery: napryamy i'h zblyzhennja, mozhlyvosti zvuzhennja nevidpovidnosti ta zmeshennja asymetrychnosti”, *Ekonomist*, No. 2, pp. 4–10.
9. Jurliga (2015), “Minjekonomrazvitija osvobodilo biznes ot sovetskih GOSTov”, available at: <http://jurliga.ligazakon.ua/news/2015/12/16/138765.htm>
10. Nikolajenko, S.M. (2015), “Teoretychni aspekty i peredumovy stvorennya klasteru molochnoi' promyslovosti”, *Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij*, Vol. 21, No. 2, pp. 62–69.
11. *Perelik kodiv ekonomichnoi' dij'al'nosti za nacional'nym klasyfikatorom*, available at: <http://sfs.gov.ua/dovidniki--reestri--perelik/pereliki-/128651.html>
12. Verhovna Rada Ukrainy (2015), *Pro standartyzaciju*, available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1315-18>
13. Ynvestyconnyj portal InVenture, “Rynok moloka y molokoproductov Ukrainy”, available at: https://inventure.com.ua/analytics/investments/rynok_moloka_i_molokoproductov_ukrainy
14. *Rynok moloka*, available at: <http://infagro.com.ua/informatsionno-analitieskiy-byulleten-rynok-moloka/>
15. Golovne upravlinnja statystyky v Zhytomyr'skij oblasti (2015), *Statystychnyj shhorichnyk Zhytomyr'skoi' oblasti 2014 rik*, in Pashyn'ska, A.G. (Ed.), Zhytomyr, 466 p.
16. *Strategichnyj vybir shhodo pryskorennja ta pidtrymky zrostannja v Ukraini. Memorandum z ekonomichnogo rozvytku*, available at: <http://web.worldbank.org>
17. Bul'chak, T.M. (Ed.) (2014), *Finansovo-gospodars'kij stan pidpryjemnyh struktur Zhytomyrshhyny*, 184 p.
18. Chernelevs'kyj, L.M. (2014), “Osoblyvosti i perspektyvy vprovadzhennja mizhnarodnyh standartiv jakosti na pidpryjemstvah pererobnoi' promyslovosti”, *Naukovi praci Nacional'nogo universytetu harchovyh tehnologij*, Vol. 20, No. 4, pp. 30–37.

ДАВИДЮК Юлія Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- підприємницька діяльність;
- менеджмент та маркетинг вітчизняних підприємств;
- рекреаційні комплекси.

E-mail: vladman5@rambler.ru.

ЖАЛІНСЬКА Ірина Володимирівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій і адміністрування Житомирського державного технологічного університету.

Наукові інтереси:

- операційний менеджмент;
- анкризове управління;
- соціальна політика.

E-mail: zhalinska@gmail.com.

МАРЧЕВА Анастасія – доктор, доцент кафедри стратегічного планування, Економічна академія ім. Д.А. Ценова, м. Свіштов, Республіка Болгарія.

Наукові інтереси:

- анкризове управління;
- підприємницька діяльність.

Стаття надійшла до редакції 11.04.2016.